

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ПРАВОСУДДІ: ПЕРЕВАГИ, РИЗИКИ ТА ПРАВОВІ МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ

Сьогодні ми є свідками того, як штучний інтелект із розряду наукової фантастики впевнено переходить у зали судових засідань. На перший погляд, це виглядає як ідеальне рішення для застарілої та перевантаженої судової системи: ШІ може за секунди проаналізувати тисячі томів справ, знайти потрібну практику і навіть підготувати проєкт рішення. Здається, що автоматизація здатна побороти проблеми правосуддя — затягування процесів та людський фактор.

Проте за красивою технологічною обгорткою ховається серйозна небезпека. Правосуддя — це не просто математичне рівняння чи сухий аналіз даних. Коли ми довіряємо алгоритмам оцінку ризиків чи прогнозування вироків, ми стикаємося з проблемою «чорної скриньки»: комп'ютер видає готовий результат, але ні суддя, ні підсудний не знають, якою логікою він керувався. Більше того, ШІ вчиться на рішеннях з минулого, а отже, може переймати та масштабувати старі людські упередження й помилки. Як для прикладу расова дискримінація чи сексизм.

Таким чином, виникає гостре протиріччя. З одного боку, судова система критично потребує цифровізації та швидкості, яку дає ШІ. З іншого — сліпе впровадження алгоритмів загрожує базовим правам людини на справедливий і прозорий суд. Головна проблема полягає в тому, де саме пролягає та межа, за якою технології перестають допомагати судді й починають повністю його замінювати, позбавляючи правосуддя його головного компонента — людяності та індивідуального підходу до кожної справи.

Коли ми говоримо про штучний інтелект у судах, важливо розуміти що це вже наша реальність а не далеке майбутнє. Наше правосуддя роками

перебуває в стані колапсу: добросовісних суддів не вистачає, кабінети завалені паперами, а розгляд звичайної цивільної справи може тягнутися місяцями чи навіть роками. За таких умов ШІ виглядає не просто як інновація, а як реально потрібний ресурс для розвантаження системи.

Українські юристи та судді вже щодня використовують елементи ШІ, навіть не замислюючись про це. Яскравий приклад — професійні правові платформи, як-от «LIGA360». Сучасні модулі цієї системи дозволяють не просто шукати закони за ключовими словами, а прогнозувати судові рішення. Алгоритми аналізують мільйони вердиктів з ЄДРСР, прораховують статистику конкретного судді й показують адвокату ймовірність виграшу справи та підбирають найбільш точні прецеденти. Це колосальна економія часу: те, на що раніше стажер витрачав тижні, система видає за кілька секунд. ШІ тут працює як ідеальний цифровий асистент, який закриває всю рутину — від моніторингу законодавства до первинного аналізу позовів.

Проте, якщо використання ШІ як технічного помічника (інструменту *LegalTech*) — це однозначний плюс, то спроби довірити машині прийняття остаточних рішень відкривають сотню дискусій. В українській науковій спільноті справедливо наголошують: правосуддя не можна звести до сухого математичного алгоритму. Ключова проблема штучного інтелекту — це так званий «ефект чорної скриньки» (*Black Box*). Сучасні неймережі видають готовий результат, але не здатні пояснити логіку свого вибору.

Уявімо життєвий приклад: програмі доручили оцінити ризик того, чи вчинить обвинувачений новий злочин, і на основі цього визначити запобіжний захід — тримання під вартою чи домашній арешт. Машина аналізує дані й видає вердикт: «ризик високий, посадити в СІЗО». Але ні сам обвинувачений, ні адвокат, ні навіть суддя не бачать, чому саме система прийняла таке рішення, які фактори стали вирішальними. Це грубо порушує конституційні засади гласності, прозорості та право людини на справедливий суд, адже таке рішення неможливо адекватно оскаржити в апеляції.

Крім того, існує величезний ризик «алгоритмічної упередженості». ШІ вчиться на рішеннях з минулого. Якщо в попередні роки суди в певних категоріях справ несвідомо підігрували державним органам чи мали приховані упередження, ШІ просто скопіює ці помилки і почне штампувати їх у промислових масштабах. А оскільки машина позбавлена емпатії, людяності і моралі, то вона ніколи не увійде в особливе становище людини і не зможе оцінити унікальні нюанси конкретної життєвої ситуації, які не вписуються в стандартні сухі шаблони даних.

Ще один критичний момент — це юридична відповідальність. Якщо комп'ютерна програма через збій чи помилку в коді винесе неправосудне рішення, через яке людина втратить майно чи бізнес, кого притягати до відповідальності? ШІ не є суб'єктом права, його не посадиш у в'язницю і не оштрафуєш. Саме тому в нашій доктрині залізно діє правило «*Human-in-the-loop*» (людина в центрі процесу) — будь-який документ чи аналітика від ШІ є лише рекомендацією, яку суддя-людина зобов'язаний особисто перевірити й підписати.

Сьогодні Україна намагається окреслити чіткі правові межі для цих технологій, орієнтуючись на європейське законодавство, зокрема на Регламент ЄС про штучний інтелект (*EU AI Act*). На рівні нашої Концепції розвитку ШІ чітко прописано, що права людини та безпека завжди стоять вище за будь-яку технологічну доцільність чи швидкість.

Зводячи все до спільного знаменника, можна зробити висновок: ми повинні навчитися правильно використовувати цифрові ресурси, які маємо. Штучний інтелект у вигляді розумних систем на кшталт «*LIGA360*» має забрати на себе паперову роботу, звільнивши суддям час для глибокого аналізу. Але право здійснювати правосуддя, згідно зі статтею 124 Конституції України, має залишатися виключно за людиною, адже тільки людина здатна поєднати суху букву закону з духом справедливості.

Підбиваючи підсумки, можна чітко розкласти всю проблему використання штучного інтелекту в правосудді на три ключові складові: переваги, ризики та правові межі.

По-перше, реальні переваги ШІ — це швидкість і звільнення від паперового хаосу. Технології на кшталт платформи «LIGA360» доводять, що алгоритми є ідеальними цифровими помічниками. Вони здатні за секунди підібрати практику Верховного Суду, спрогнозувати логіку судового рішення та автоматизувати рутину в малозначних справах. Це той ресурс, який здатен врятувати українські суди від проблем з кадрами та перевантаження.

По-друге, головні ризики — це загроза перетворення суду на бездушний конвеєр. Проблема «чорної скриньки» та алгоритмічна упередженість показують, що сліпа довіра комп'ютеру є небезпечною. Машина, яка вчиться на старих рішеннях, може копіювати людські помилки, але на відміну від людини, вона позбавлена емпатії й не здатна оцінити унікальні нюанси конкретної долі (2). Крім того, оскільки ШІ не несе юридичної відповідальності за свої помилки, ми не можемо довірити йому право виносити остаточні вердикти.

По-третє, правові межі — це залізне правило «*Human-in-the-loop*» (людина в центрі процесу). Спираючись на європейський вектор та вітчизняну Концепцію розвитку ШІ, ми маємо чітко розуміти: межа автоматизації закінчується там, де починається оцінка доказів та прийняття рішень. ШІ може готувати чернетки чи аналізувати масиви *Big Data*, але остаточний підпис на рішенні має ставити виключно суддя.

Світ дійсно розвивається дуже швидко, і відмовлятися від технологій у праві було б нерозумно. Проте правильне використання цього ресурсу полягає в тому, щоб ШІ залишався ефективним інструментом LegalTech у руках юриста, а саме правосуддя, згідно зі статтею 124 Конституції України, завжди залишалося виключно людською справою, де є місце справедливості, а не лише сухому коду програми.

Джерела:

~ 155 ~

1. Баранов О. А. Штучний інтелект у судовому процесі: правові виклики та загрози для прав людини. *Правова інформатика*. 2023. № 1 (77). С. 12–22.

2. Ковальчук О. М. Цифровізація правосуддя: перспективи впровадження технологій штучного інтелекту в судову систему України. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 2. С. 45–50.

3. Нестеренко Л. В., Кравченко В. В. Проблема «чорної скриньки» штучного інтелекту в юридичній практиці: теоретико-правовий аспект. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2024. № 3 (62). С. 89–97.

4. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80>

5. Чудик Н.О. Етико-правові аспекти впровадження систем штучного інтелекту: балансування технологічного прогресу та фундаментальних прав людини в умовах цифрової трансформації суспільства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 3. С. 42-47